

Una elegia llatina composta pel pare Agustí Casanovas i Manent vers 1827 i la seva suposada traducció d'Horaci

Jesús Alturo i Perucho

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana
 08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Resum

Presentació, dins el context dels programes formatius dels futurs membres de les Escoles Pies, d'un humanista escolapi del segle XIX de primer ordre, però actualment força oblidat: el pare Agustí Casanovas i Manent (1809-1889), autor d'alguns textos en bon llatí, dels quals s'edita aquí una elegia inèdita, composta arran de la revolta dels Malcontents molt probablement a Barcelona el mateix any 1827, quan l'autor sols tenia divuit anys. Se n'acompanya també una traducció actual al català, i s'identifica el veritable autor d'una traducció castellana en vers de diverses poesies d'Horaci, atribuïda fins ara indegudament al susdit pare Casanovas.

Paraules clau: Escolapis, Agustí Casanovas i Manent, elegia llatina, revolta dels Malcontents

Abstract. *A Latin elegy composed by father Agustí Casanovas i Manent around 1827 and his supposed translation of Horace*

Introduction to a leading –though now almost forgotten– 19th century Piarist humanist, in the context of the education programs for future members of the Pious Schools: father Agustí Casanovas i Manent (1809-1889), author of some texts in good Latin. In this article I provide an edition and a Catalan translation of an unpublished elegy, composed by him because of the so-called *Revolta dels Malcontents* («Rising of the Displeased») most probably in the same year 1827, when the author was only 18 years old. Moreover, I identify the true author of a Spanish verse translation of some of Horace's poems, wrongly ascribed to father Casanovas.

Key words: Piarists, Agustí Casanovas i Manent, Latin elegy, *revolta dels Malcontents*.

El conreu de les lletres llatines ha tingut, de sempre, els millors experts en els eclesiàstics, des de la tardana antiguitat fins als nostres dies. I, entre ells, els escolapis no han deixat d'aportar notabilíssims representants de l'humanisme contemporani, amb noms tan il·lustres com els pares Agustí Casanovas, Francesc Sallarès i Tomàs Viñas, cèlebre traductor al llatí de *l'Atlàntida*, de mossèn Cinto Verdager. De fet, aquest humanisme és fruit de la sòlida formació rebuda al noviciat i juniorat en una tradició que arrenca gairebé des dels temps de la fundació. Certament, no sembla que sant Josep de Calassanç mostrés cap interès especial per la formació

filosòfica i teològica dels seus seguidors, però sí que en tingué per llur competència en el camp de les humanitats¹. I és que, com P. M. Alonso Marañón ens recorda en la seva densa tesi doctoral *La Iglesia docente en el siglo XIX: Escuelas Pías en España y en América. Formación del profesorado y expansión educativa*², el sant fundador estipulà que «deberían hablar los jóvenes entre ellos en latín y el superior, máximo responsable junto con el maestro de juniore, dispondría de las pruebas para verificar sus aprendizajes» i, al mateix temps, recomanà «el ejercicio en la composición de prosa y verso, y la improvisación sobre algún tema propuesto»³.

Però, en aquells moments inicials, encara no hi havia cap autèntic pla d'estudis ben estructurat per als escolapis; calia esperar el sisè general de l'orde, el pare Carlo Giovanni Pirroni (1640-1685), que el presentà al capítol general de 1683, en la *Ratio Studiorum pro nostris*, on promovia la formació dels júnior i l'organització de les cases de formació, entre les quals trobem la de Mojà, fundada aquell mateix any⁴. Aquesta *Ratio* seria revisada pel pare Gian Francesco Foci (1650-1699) i s'aprovaria al capítol general de 1718⁵. En ella, a més d'establir els estudis de retòrica, poètica i els exercicis de composició, s'hi estipulà que «durante el tiempo de repetición y recreo, hablarán en latín»⁶, i quedava fixada la formació dels futurs escolapis en dos anys de noviciat i dos més d'humanitats, seguits dels estudis de Filosofia i de Teologia.

Però, en iniciar-se el segle XIX, «las primeras consecuencias de una política regalista, la invasión francesa, la supresión de las órdenes religiosas, la tendencia de las constituyentes del año 12 con su continuación en los años 20, así como las leyes desamortizadoras, condicionaron notablemente el ejercicio de la labor docente de estas órdenes y, de modo particular, la de las Escuelas Pías. Por decirlo de alguna manera, la infraestructura, los mecanismos formales de dirección, ejecución y control con los que contó la Orden, con el inicio del siglo, en España, se vieron mermados en su eficacia y, cuando no, rescindidos en su totalidad»⁷. Això és veritat, però, com el mateix Alonso reconeix, el sexenni 1814-1820 fou de restauració per als escolapis i, si, en el cas concret de Catalunya, hom constata la manca de mestres, «por lo que era preciso enseñasen los ancianos debilitados por sus achaques y los jóvenes antes de haberse dedicado competentemente a sus propios estudios»⁸, l'esperit de l'orde no baixà la guàrdia sobre la importància donada a la formació dels seus propis membres. Prou es veu en les actes del capítol provincial de Catalunya de 1817, i no manquen les noves fundacions com les de

1. Vegeu C. VILÀ (1960), *Fuentes inmediatas de la pedagogía calasanciana*, Madrid, p. 128.
2. Publicada per la Universitat d'Alcalá de Henares el 1996.
3. *Ibíd.* p. 63.
4. Vegeu *sub voce* l'article del pare S. GINER dins el *Diccionario Enciclopédico Escolapio*, vol. II, Salamanca, 1983, p. 437-438.
5. Vegeu *sub voce* l'article també de S. GINER dins el *Diccionario Enciclopédico Escolapio*, cit., p. 232-233.
6. P. M. ALONSO, *La Iglesia docente*, cit., p. 71.
7. *Ibíd.*, p. 89.
8. Citat *ibíd.*, p. 93.

Sabadell i Calella. D'altra banda, la subsegüent restauració absolutista durant un decenni assegurà uns quants dies de més tranquil·litat als ordes religiosos. I que els escolapis aprofitaven el temps també per a l'estudi prou ho deixa entreveure una lletra de l'aleshores jove Agustí Casanovas adreçada als seus oncles de Sabadell el gener de 1827 de Moià estant, en la qual els contava que: «Cuatro veces al día vamos al coro con toda la comunidad, dos para hacer examen de conciencia y dos para tener oración mental [...] Cinco páginas nuevas de lección damos todos los días, y con esto ni un solo instante tenemos libre, ni podemos dormir siempre que tenemos sueño»⁹.

Després del trienni liberal, recorda també Alonso que «para los maestros de humanidades y retórica se imponía la composición de una elegía latina y una oda latina o castellana, ofertándose para la primera el tema de las desgracias y la ruina de la nación española causadas por la mal entendida libertad; y, para la oda, el de la deseada libertad del rey en 1823»¹⁰.

En aquest ambient, el vicari general, el pare Joaquín Esteve (1771-1830), el 20 de novembre de 1829, publicà una circular general sobre la formació dels escolapis que consolidaria els seus estudis¹¹, particularment en l'aspecte humanístic. No debades el pare Esteve tingué un coneixement pregon de les llengües clàssiques, reflectit en les seves composicions en llatí. I en aquesta circular s'establí unes proves molt exigents als futurs professors: «a los gramáticos —hom disposava— se les examinaría de los contenidos y sobre el “mejor método de enseñar los rudimentos y demás conocimientos que prescriben nuestras Reglas en cada clase”».

«A ello se unía la doble versión latina y castellana, así como la explicación gramatical de algún texto de autores clásicos. Finalmente, para medir con mayor precisión su aptitud, compondrían algún breve tema latino para lo que «servirá de asunto alguna sentencia tomada de los Sapienciales o del evangelio de la doctrina cristiana, haciendo tres piques y dejando el asunto a elección de los examinandos, a quienes para la dicha tarea se concederán cinco cuartos de hora y un aposento a puerta cerrada».

«Los mismos elementos» —continua explicant Alonso— «servirían para los maestros de sintaxis y humanidades: contenidos y método, versión latina y castellana, análisis gramatical y composición. Tras las acostumbradas preguntas sobre lo exigido en cada clase, se continuaba con el examen de versión. La traducción al castellano se trabajaría sobre “un trozo de Tito Livio, o de alguna de las oraciones de Cicerón, o libros de este mismo autor que no se den en la escuela”. Para traducir al latín serían válidos de texto “las Empresas de Saavedra, de la Guerra de Granada, por Mendoza, o el levantamiento y guerra de Cataluña, por Melo”. Como mérito añadido se consideraría el que “los mismos examinandos se ofreciesen o sintiesen con fuerzas para formar de repente en verso o en prosa algún breve discurso o com-

9. C. VILÁ (1972), *Agustín Casanovas. Escolapio*, Salamanca, p. 33-34.

10. P. M. ALONSO, *La Iglesia docente*, cit., p. 100.

11. Sobre aquest escolapí, vegeu *sub voce* l'article del pare V. FAUBELL dins el *Diccionario Enciclopédico Escolapio*, cit., p. 213-214.

posición”, lo que se verificará en tres cuartos de hora en habitación aislada. La lectura de “un trozo en las piezas oratorias premiadas por la Real Academia Española”, un análisis gramatical de la elocuencia en el estilo y la versión al “latín de viva voz y repentinamente” concluirían el examen.

Los maestros del grado ulterior, “de retórica, elocuencia y poética” darían cuenta de “todas las partes de la gramática, de la oratoria y poesía, sin omitir algunas preguntas sobre geografía antigua y moderna, historia griega, romana y nacional, y sobre la mitología”, a lo que se añadían los conocimientos necesarios de lengua griega. En cuanto a la composición, la realizarían usando de la oratoria o la poética “en uno de los géneros más fáciles de Horacio, Virgilio, Ovidio, etc., sobre asunto designado por los examinadores o por suerte de los piques”. También se veían obligados, antes o después de realizar la composición, a traducir directamente en ambas versiones. Para la castellana serviría “alguna escena de Terencio, bien algún pasaje de las geórgicas de Virgilio, o bien las epístolas de Horacio, la oración de Cicerón pro Milone o alguna de sus filípicas no usada en las escuelas”. Por contrapartida, se traduciría al “latín de viva voz algún pasaje de las Empresas de Saavedra, o de la Historia de Solís, o algunas estrofas de las odas del maestro León, Argensales, Herrera u otro poeta clásico español”. En cualquiera de los casos, demostrarían su capacidad explicando además tanto la métrica castellana como la latina»¹².

Atès el grau de preparació assolit que pressuposen aquestes proves, en vigència els anys de formació del pare Agustí Casanovas i Manent, no sobta que un esperit selecte i de clara intel·ligència com el seu, es fes ben aviat amb el complet domini de la llengua llatina i que l'escrivís amb total desimboltura, tant en prosa com en vers. I és que A. Casanovas es formà amb els escolapis ja de ben petit, car estudià al seu col·legi de Sabadell, acabat de fundar, i allí fou on inicià el noviciat el 1823, on professà dos anys després¹³ i on tingué, entre els seus professors, l'il·lustre pare Josep Rius, «el más destacado de los literatos escolapios de la Provincia de Cataluña de la primera mitad del siglo XIX»¹⁴, que li ensenyà retòrica el curs 1824-1825¹⁵.

12. P. M. ALONSO, *La Iglesia docente*, cit., p. 111-112.

13. Pel que fa a uns altres moments importants de la seva biografia, hom pot destacar que fou ordenat sacerdot a Vic el 21 de setembre de 1833. Després d'estar a Moià i a Barcelona, fou professor a Sabadell del 1834 al 1858. Des de l'any següent fins al 1865, exercí de rector del col·legi d'Olot, però el mateix 1865 retornà a Sabadell, on fou mestre de novicis i rector, i on romangué la resta de la seva vida. El 1846 començà a ocupar-se de la nova congregació de les mares escolàpies, de les quals fou director de 1847 a 1857, amb un suport constant donat a la mare Paula Montal, per a qui era «nuestro consuelo y amparo». Morí a Sabadell el 12 d'abril de 1889.

Sobre el pare Casanovas, hom pot veure l'article *sub voce* de S. ROMA dins el *Diccionario Enciclopédico Escolapio*, cit., p. 142-143; el del pare J. FLORENSA al *Diccionario d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. 1, Barcelona 1998, p. 463, i la monografia de C. VILÀ, *Agustín Casanovas. Escolapio*, cit. Atès, però, que molt properament hom celebrarà el segon centenari del seu naixement, em permeto de cridar l'atenció sobre l'interès cultural que tindria l'aprofundiment en l'estudi de la seva vida i obra, així com la publicació dels seus escrits que romanen encara esparsos i inèdits.

14. En paraules de C. VILÀ, *Diccionario Enciclopédico escolapio*, cit., p. 467.

15. Vegeu C. VILÀ, *Agustín Casanovas. Escolapio*, cit., p. 30.

D'altra banda, hom conserva el text d'un *Examen público de humanidades, latinidad, caligrafía, ortología y doctrina cristiana, que ofrecen al público los alumnos de las Escuelas Pías de Moyá bajo los auspicios del magnífico ayuntamiento, dirigidos por sus respectivos maestros en los días 20, 21 y 22 de julio de 1834, a las cuatro de la tarde*¹⁶, en el qual intervingué el pare Casanovas el dia 21, i val la pena de reproduir la seva actuació *in extenso*, perquè ens hi ofereix ben clarament quina era la seva concepció sobre l'interès i el valor formatiu de l'estudi del llatí i sobre la millor metodologia per ensenyar-lo.

Deia, entre altres assenyades afirmacions, el pare Casanovas:

«Deplorable es por cierto en nuestro siglo, siglo no cabe duda de luces y conocimientos, ver el poco aprecio, o mejor, la incuria, en que yace el hermoso idioma de los romanos, el cual, digan algunos lo que quieran, abre las puertas al saber y a toda facultad.

Muchas son las causas que influyen a este mal y a un atraso tan poco decoroso a la juventud española; pero nosotros insiguiendo el juicio de hombres doctos, y por lo que nos enseña la cotidiana experiencia, sólo una apuntaremos y es la principal, a saber, el mal método con que generalmente se aprende la gramática latina. Desde que por desgracia se ha introducido en las escuelas el querer aprender con pocos años de estudio una lengua tan necesaria a par que difícil y elegante como la latina, unos sin preceptos, que como por la mano conduzcan a una cabal inteligencia, otros sin la viva voz del maestro hábil y experto, que allane las dificultades, que consigo lleva todo idioma muerto; echamos a menos con harto dolor los hermosos escritos en latín de aquellos ilustres españoles, que en mejores tiempos vieron la luz pública y tanta fama adquirieron por su pureza y naturalidad, en las más famosas universidades de Europa.

Ello es así, que con ser tantos en el día de hoy los jóvenes que concurren a las aulas aun de mayor crédito y nombradía, vemos ser muy pocos y casi no hacer número los que salen aprovechados en la lengua latina, acabado el tiempo del curso gramatical. Remediar tanta desgracia no es dable de un solo golpe; si absolutamente no se determinan los padres de familia a que sus hijos, cuando jóvenes, frecuenten las escuelas de pura latinidad más tiempo de lo que al presente se piensa emplear en ellas. Y, en efecto, ¿cómo llegará un niño, por favorecido que sea de la naturaleza, con algunos meses de curso a entender con perfección el mecanismo nada sencillo de una lengua tan variada, el régimen de sus ocho partes de la oración, su naturaleza y sus oficios, para después escribirla y hablarla con soltura, corrección y delicadeza?

Engañanse, pues, crasamente los que presentan la lengua latina tan fácil en su construcción, que puedan los jóvenes poseerla bien con un puñado de reglas y lecciones, o salir gramáticos latinos sin mucho trabajo y sin la clara explicación de un sabio preceptor. Nosotros nos guardaremos muy mucho de dar avisos al presente para enseñar bien y aprender mejor la madre de las lenguas modernas; sólo nos limitaremos en exhortar a los padres de familia, que precisen a sus hijos a estudiar más tiempo una lengua tan divina, que sabida con perfección facilita los más rápidos progresos en la filosofía, en la teología, en la jurisprudencia y en otras

16. Publicat a Mataró, «en la imprenta de José Calasanz Abadal, julio de 1834», segons C. VILÀ, *Agustín Casanovas. Escolapio*, cit., p. 41-42.

carreras literarias, en las que aventajado un joven halla por lo común una existencia cómoda y brillante. Esos son cabalmente los principios, que hemos inculcado a nuestros discípulos, haciéndoles ver que, si muchos han comenzado bien la carrera de las letras y la han acabado mal, proviene casi siempre del apresuramiento que llevan los padres en los cursos de sus hijos, o de estudiar éstos precipitadamente sin llegar a conocer las bellezas de la lengua latina. Si hemos desempeñado la obligación que nos incumbe, enseñándola a nuestros discípulos, lo juzgará el ilustrado concurso, visto el examen a que los ofrecemos; no dudando de su honradez, que sabrá echar a buena parte los defectos, en que caigan, indispensables a la edad juvenil».

I encara prosseguí:

«De ninguna utilidad, a lo que entendemos sería para un joven saber al pie de la letra todas las reglas y preceptos del arte gramático latino, si con destreza no supiese ponerlas en práctica, vertiendo del español al latín y de éste al español. Así no es de extrañar que ocupemos muchas horas en nuestras escuelas ejercitando diariamente a los estudiantes en verter a nuestra lengua los más bellos fragmentos de los autores del siglo de oro de la latinidad.

Los de la segunda clase traducirán las historias sagradas del Antiguo Testamento arregladas para principiantes por el immortal mister Rollin. Los de la primera clase traducirán y analizarán gramaticalmente los cinco libros de las fábulas de Fedro, los de las cartas de Cicerón, las vidas de los famosos generales por Cornelio Nepote y los Comentarios de Julio César sobre la guerra civil. Finalmente del español pondrán en latín algunos capítulos de la historia sagrada del abad Fleury, más acomodados a su tierna edad, usando de las elegancias de colocación propias de los menores¹⁷».

És lògic de pensar que qui tenia en tan gran —i justa— consideració el valor pedagògic i cultural del coneixement de la llengua llatina, no sols aplicués la metodologia exposada als seus alumnes, sinó que també se l'hagués aplicat prèviament ell mateix. I el resultat no podia ser més positiu i brillant, perquè Casanovas, ja de ben jove, es va fer, com he dit, amb el perfecte domini de la llengua clàssica per excel·lència. Com a prova, basti considerar ara l'elegia que edito més avall relativa a la guerra dita dels Malcontents o Agraviats, que esclatà, com és sabut, la primavera de 1827 i conclougué a final de novembre¹⁸, i composta segurament el mateix any del seu inici, el susdit 1827, quan A. Casanovas tenia, per tant, només divuit anys, car havia nascut a Sabadell el 14 de febrer de 1809, o molt poc després i, en qualsevol cas, abans de la primera guerra carlina de 1833, que, altrament, hauria

17. Extrec aquesta llarga, però significativa, citació de C. VILÀ, *Agustín Casanovas. Escolapio*, cit., p. 42-46.

18. Les causes de la revolta dels Malcontents estan ben resumides en l'article de R. ARNABAT (1999), *Notes sobre l'aixecament dels Malcontents (1827)*, «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», X, p. 107-128, amb bibliografia anterior. Diu Arnabat, p. 127: «En definitiva, sembla que podem afirmar que la participació en la revolta dels Malcontents va tenir diferents motius: uns s'hi afegiren per la paga (la massa popular), d'altres per veure recompensats els seus sacrificis (els oficials il·limitats) i uns altres per ultrareialisme (els dirigents dels grups privilegiats)».

estat sens dubte evocada en la susdita composició, per a la qual hom trià un tema històric d'actualitat per a algun exercici escolar: un examen, hom diria, que, per la temàtica tractada, correspon a la perfecció amb el que hem vist que s'exigia a les proves per a mestres d'humanitats i de retòrica després del trienni liberal.

Sabem, d'altra banda, que A. Casanovas, el gener de 1827, com hem vist, era a Moià, però, almenys el 18 de setembre, es trobava ja a Barcelona, «a donde acababa de llegar destinado por los superiores», on també es dedicaria a l'ensenyança de primeres lletres¹⁹; i continuava al col·legi barceloní de Sant Antoni el 1829²⁰, però després d'aquest any «perdemos la ruta que siguió el clérigo Agustín Casanovas [...] Si no quedó en Sant Antón, acaso acudió a Balaguer a formalizar los estudios teológicos (1829-1832)»²¹. Per tant, hem de pensar que la composició que ara presento, la féu estant a Barcelona. Vet aquí aquesta elegia llatina:

Describuntur mala et infortunia, quae Hispanis modo imminebant bellum civile renovantibus anno 1827

Elegia

*Quam miserum ac infelix regnum mente revolve*²²,
quod dura belli sub ditione jacet!
Quisnam hominum, quaeso, plane narrare valebit
omnia, quae secum crimina bella trahunt?
Heu! adeo obscurus consurgit nimbus eorum,
ut non evaleant verba referre mea.
Quam pauci surgunt sani tetra ex lue belli,
per regnum coepit quando [sic] movere pedem!
Si radios lunae non mittit lucidus arcus,
*nigrae quis noctis cuncta pericula*²³ *fuget,*
alto cum caelo ruit immensum agmen aquarum
an densa pluvia rura soluta manent?
Quisnam inter nautas immergi fluctibus atris
non horret, quando [sic] sydera spuma ferit?
Sic cum bella tonant, quatit et discordia regnum,
quisnam adeo fortis fulgura nulla timet?
Pectore fulgenti ac ornata veste lapillis,
et placidas lauro Pax redimita comas,
prima fugit subito ad templi penetralia Virgo,
pectora percutiens unguibus atque dolens.

19. C. VILÀ, Agustín Casanovas. *Escolapio*, cit., p. 37-38.

20. *Ibidem*, p. 39-40.

21. *Ibidem*, p. 41.

22. Aquest primer vers és mètricament incorrecte.

23. Perquè el vers doni bona mètrica, cal llegir-hi *pericla*.

Assiduas fundens lacrymas sic talia fatur:
 «*Tempora tranquilla, heu! sustulit atra dies.*
Quod fatum crudele in luctum gaudia vertit?
Nostra et nunc facies, hei mihi! qualis adest!
Quam mutatus ab illo in quo exultatio vultus
picta videbatur! Tristia cuncta mihi!
In terris homines quaenam dementia cepit?
*Quid facis ¡oh! nunc dic, impia progenies*²⁴?
Cur me despicitis, mortales? Vos fugit anne
quae mecum semper commoda magna feram?
Cernite me lauris spoliata, ó tempora, ó mores!
Decinctam: tegit ¡hei! omnia membra situs.
Pallida cur vittis discordia nexa cruentis
vipereum crinem, gaudia tanta parit?
Infausti! illius ferme vexilla sequentes,
cui monitus sordent, dulcis et alma quies.
Quam maerens humili gressu comitatur egestas,
quae fuit, est belli causa, cruenta parens».
Sic Pax visa mihi vaga lumine, languida voce,
casum triste dolens, absque colore gemens.
Artes et ninfas cernebam cingere Pacem,
imbre madente genas, tristis ut ipsa parens.
Ecce repente duo fontes tunc lumina nostra,
et facies rubro picta pudore simul.
Pectore continuo respexi gentis Iberae
fortunam miseram talia spectra videns.
Sic objurgavi Hispanos, gens aspera bello
qui sunt, et tentant ardua cuncta nimis:
 «*Vestrane non expleta satis furiosa cupido*
Bellonae et Martis signa nefanda sequi?
Ferrea gens Hispana, quid, obsecro, nunc meditaris?
Quaenam nunc volvis crimina mente tua?
Jam gerere ¡heu! rursus bellum civile peroptas?
Quo tua mens, animus? Quo tua, dic, ratio?
Alter an alterius cupit ac haurire cruorem?
Horrendum facinus bellua sola facit.
Lumina per populos, oro, convertite, tandem,
belli vastavit quos aliquando lues.
Quis siccis oculis unquam lustrare valebit
Argolicae gentis civica bella fera?
Grandia quis numero bellorum damna notabit
Romani fortes quae peperere sibi?

24. El manuscrit diu *proginés*.

Quisnam... *Sed cur heu! nimium longinqua referre,
 fors an fabellis omnia plena satis?*
 Quisnam non memori sub pectore, dicite, servat
 horrida Gallorum praelia facta modo?
 Ex rabie quis Napoleonis tutus abivit?
 Cui non injecit barbarus ille metum?
 Cui non crudeli laceravit verberare terga?
 Nonne potens nummi lumina clausit inops?
 Quisnam ex pauperibus belli non victima factus?
 Illius ex manibus quis potuit fugere?
 Quisque sua amissit, proh! fortunasque domosque.
 Diruit insontes hostica flamma casas.
 Aspiciate heus! Terram calcamus sanguine nigram,
 nostrorum fratrum corpora in arva patent.
 In puteis, fossis, sylvis, frondentibus arvis
 sponsorum misere turba sepulta jacet.
 Tecta (quid jöh! dicam infelix?) viduata parentum;
 oppida non raro facta fuere nemus.
 Unius spatio lustris, ó Deus! ille Colossus
 Hesperia ex tota pignora quanta tulit!
 Ista sed et mihi nunc etiam longinqua videntur,
 horreat ut nobis Martis imago ferox²⁵.
 Ad mentem revocate hoc tempus vel modo tritum,
 casibus infestum, terque quaterque rogo.
 Forsan inest armis rursus sententia vestra?
 Vos iterum belli caeca cupido rapit?
 Nubes tantorum haec nuper memorata malorum
 in vestrum jamjam cernitur ire caput.
 Cernite, vos oro, commercia jam pene lapsa,
 ac artes omnes damna dolere simul.
 Aspiciate ipsorum faciem tristem absque colore
 atque duos fontes, lumina, fixa solo.
 Apparent rari cupidi solatia dandi,
 horrida quod merito civica bella timent.
 Si pereunt artes, ipsa et commercia, longos
 pectore versatis vivere forte dies?
 Hispani! Hispani! Clamabo voce minanti:
 "Jam sapere est tempus: cor variate parum.
 Quaenam vivendi aut moriendi vestra cupido?"
 Responsum verbis illico ferte meis.
 Si vitam cupitis belli meditatio longe
 cunctorum á mente est abjicienda modo».

25. El manuscrit diu *ferodo*.

*Ergo veni rursum jam redimita coronis
tempora, jamque veni, Pax veneranda nimis.
Tranquilla et veniant Saturni tempora rursus,
aures nec belli verberet inde sonus.
Prospera nascantur felici hinc ordine saecla.
In patria semper regnet amanda quies.
In nostris domibus veniat facunda Minerva
amatae Pacis munera larga ferens.
Annue, Sancte Deus!, quod corde precantur Iberi,
ut regi possint atque placere tibi.*

C. de las Escuelas Pias

Aquesta elegia, malgrat alguna petita distracció mètrica, acredita el pare Agustí Casanovas com un excel·lent llatí des de ben jove, que enriqueix la nòmina dels qui han conreat amb èxit la llengua de Roma en temps encara recents²⁶, però, en honor a la veritat, val la pena d'indicar també que una selecció de poemes d'Horaci, traslladats al castellà en vers, que, conservada a l'Arxiu Provincial dels Escolapis de Catalunya²⁷, passa per ser obra d'ell, és, en realitat, còpia de la cèlebre versió de Javier de Burgos, tan lloada, amb raó, per Marcelino Menéndez Pelayo²⁸ i que, sens dubte, degué gaudir també de la positiva valoració de l'il·lustre escolapi, que segurament la va copiar a mà no sols per assaborir-la millor, sinó també per a un probable ús docent. La còpia ens ha arribat incompleta, però la tria pervinguda està formada per l'*Oda* IV, 2 —aquesta només conservada, en la transcripció del pare Casanovas, en els darrers versos—, i les *Odes* IV 3, 4 i 15; *Epode* 2, 2; *Cant secular* i *Sàtira* III, 2. De totes, em limito, simplement, a donar-ne una mostra en reproducció fotogràfica.

26. Un excel·lent panorama dels conreadors catalans de la poesia llatina fins als temps hodierns ens l'ofereix J. MEDINA (1996), *La poesia llatina dels Països Catalans. Segles X-XX (Antologia)*, Universitat Autònoma de Barcelona; per al segle XIX, vegeu-ne, concretament, les p. 197-216.
27. On també es custodia el text de l'elegia llatina, documentació que he pogut consultar amb tota facilitat gràcies a l'amabilitat del pare Joan Florensa, a qui em plau d'agrair-ho ben de cor. La signatura del manuscrit que transmet l'elegia és Caixa 61, 38/bis, 4 (6113-IV) i la del manuscrit on estan copiades les traduccions de Javier de Burgos, Caixa 61, 38/bis, 4 (6113-V).
28. El savi polígraf santanderí considerava la traducció de Javier de Burgos «igual o superior a las mejores extranjeras», i encara valorava que acompanyés la versió «buen número de anotaciones, trabajo de erudición, sagacidad y buena crítica, libre de todo fárrago, aunque nada falte de lo esencial para comprender el texto y penetrar el espíritu del poeta de Venusa». I conclouia: «En conjunto este Horacio (aparte de alguna que otra interpretación más o menos discutible, y de tal cual versión no igual en mérito a las restantes) es el libro que más honra a nuestros latinistas, la mejor traducción de clásicos que poseemos, quizá la mejor de cuantas se han hecho de Horacio en lenguas neo-latinas, y por todos conceptos, una de las joyas más preciadas y envidiables de nuestra moderna literatura». Vegeu la seva imprescindible *Bibliografía hispano-latina*, edició d'Enrique Sánchez Reyes, VI, Santander 1951, p. 136 i p. 139.

Describuntur mala et infelicitia, quae Hispanis indeo imminere-
bant bellum civile renovantibus. anno 1827.

Elegia.

Quam miserum ac infelix regnum mente revolo,
Quod dura belli sub ditione jacet!
Quisnam hominum, quaeso, plane narrare valebit
Omnia, quae secum criminea bella trahunt?
Heu! adeo obscurus conuergit nimbus eorum,
Ut non evaleant verba referre meos.
Quam pauci surgunt cavi tetra ex luce belli,
Per regnum cepit quando movere pedem!
Si nidius lunae non mittit lucidus arcus;
Nigrae quis noctis cuncta pericla fuget?
Alto cum caelo ruit immensum agmen aquarum;
An densa pluvia rura soluta manent?
Quisnam inter navitas immergi fluctibus atris
Non horret, quando sidera spuma ferit?
Sic una bella tonant, quatit et discordia regnum;
Quisnam adeo fortis fulgura nulla timet?
Pectore fulgenti ac ornata veste lapilli,
Et plauidas lauro lax redimita cornas;
Prima fugit subito ad templi penetralia Virgo,
Pectora percussens unguibus atque dolens.
Aspidas fundens lacrymas sic talia fatum:
Femora tranquilla, heu! sustulit atra dies.
Quod fatum crudeli in luctum gaudia vertit?
Nostra et nunc fauces, heu mihi! palii adest!
Quam mutatus ab illo in quo exultatio vulnus
Pura videbatur! Frigida cuncta mihi!

6113-V

Y tu diez vacas, Julio, con diez toros
 Y yo un ternero dentado inerte,
 Que a la segur en la pradera espina
 Ha se dispone.

El corvo duro & vaciente lino
 La frente imita, y lunas ornide
 Cual nieve blanco; & color el rostro
 Todo de bronce.

Oda 3.ª A Melpomene. Quam tu, &c.

El mortal, o Musa.	Del bosque frondoso
El mortal dichoso,	Alron celebrando
Que al nacer tu miras	Del laud eslo,
Con benignos ojos,	Hara con su canto
No del puñalado	La memoria famosa.
Entre tus misa polos	De vates many
Puscane la palma,	Continuame en los coros
Mira victorioso	Se digna ya Roma
En carro tirado	Junura del globo,
Por hozamos potros;	Y ya no me acuerde
Si ornadas sus sienas	El viento envidioso.
Del laurel & Apolo;	O tu, la q. temples
Ahorde invique	Mi rotara & oro,
Triunfo al capitolio,	O tu, la q. al mundo
Por haber postado	Merced del parto
Muy espulso:	Das pudes del curo
Mas del grueso tibur	El canto sonora,
Los luyos arroyos,	Beneficio es tuyo,
Un caballera	Y principe todos

Fotografia 2. Traducció d'Horaci de Javier de Burgos copiada pel pare Agustí Casanovas.

Per part meva, em permeto, per últim, d'ofrir una versió aproximada de l'elegia composta per Agustí Casanovas i Manent²⁹. Heus-la ací:

Hom descriurà les desgràcies i els infortunis que recentment afligien els hispans, que renovaven una guerra civil l'any 1827

Elegia

Que n'és de dissortat i de pobre el regne que no em trec de la pensa
i que jau sota la cruel fèrula de la guerra!

Quin home, em pregunto, podrà descriure planerament
tots els crims que comporten les guerres?

Ai, es congria una tempesta tan fosca
que les meves paraules no podran explicar-ho.

Que pocs surten indemnes del llòbrec flagell de la guerra
quan ha començat a moure el peu pel regne!

Si l'arc resplendent de la lluna no envia els seus raigs,
qui evitarà tots i cadascun dels perills de la negra nit
quan des de l'alt cel es precipita un immens tropell d'aigües
o els camps queden negats per una densa pluja?

Qui entre els homes de mar d'estar immersit en onades negroses
no s'esgarrija quan l'escuma ateny els astres?

Així quan les guerres retrunyen i la discòrdia agita el regne,
qui és tan valent que no tem els llamps?

Amb el pit radiant i amb un vestit guarnit de pedreria,
i amb la suau cabellera cenyida de llorer, la Pau
fuig de sobte la primera cap a la part més interior del temple
tot esgarrinyant-se el bust amb les ungles i planyent-se.

I vessant assídues llàgrimes parla així:

«Els temps tranquils, ai!, se'ls ha emportat un dia negre.

Quina cruel malastrugança ha convertit l'alegria en dol?

I ara, ai de mi, quin semblant faig!

Quina fesomia canviada per aquella en què l'entusiasme
semblava pintat! Tot és trist per a mi!

Quina bogeria s'ha apoderat dels homes a la terra?

Què fas, oh, digues-m'ho ara, impiu llinatge?

Per què em refuseu, mortals? És que fugiu
del gran benestar que sempre duré amb mi?

Guaiteu-me desposseïda de llorers, oh temps, oh costums!
i descenyida; la descurança, ai!, ha afectat tots els meus membres.

Per què la pàl·lida discòrdia lligada amb vetes ensagnades
infanta una delícia tan gran, una cabellera de vibres?

29. Agraïxo al bon amic i col·lega Jaume Medina, príncep dels traductors catalans, que hagi volgut llegir aquesta versió i fer-me'n algun suggeriment.

Malaurats!, que seguiu en general els estendards d'aquella
per a qui són repugnants els consells, i la dolça i nutrícia calma.
Que afligida l'acompanya amb pas humil la pobresa,
mare sagnant que fou i és causa de la guerra».

Així la Pau m'ha semblat indefinida en la mirada, lànguida en la veu,
planyent-se d'un esdeveniment trist, gemegant sense color.
Trist com la mateixa mare, veia que les arts i les nimfes envoltaven la Pau
mentre una pluja de llàgrimes banyava les seves galtes.
Vet aquí llavors de sobte dues fonts, els nostres ulls,
i al mateix temps la cara pintada pel pudor vermell.
Veient tals espectres, amb un sentiment sostingut,
he girat el cap per mirar la mísera fortuna del poble iber.
Així he reprès els hispans, que són una raça rude per la guerra
i malden per tot el que és massa ardu:

«És que no heu satisfet prou el vostre furibund desig
de seguir les nefandes ensenyes de Belona i de Mart?
Fèrria raça hispana, t'ho prego, què màquines ara?
Quins crims ordeixes ara en la teva pensa?
Ja cobeges de fer de nou, ai, una guerra civil?
A on et duu la teva ment, el teu ànim? A on, digues, la teva raó?
És que un desitja de fer córrer la sang de l'altre?
Sols una fera fa una enormitat tan horrible.
Passeu, si us plau, finalment, els ulls pels pobles
que en altre temps el flagell de la guerra devastà.
Qui podrà mai amb ulls secs expiar
les ferotges guerres civils del poble d'Argos?
Qui senyalarà amb un número els grans danys de les guerres
que els valents romans pariren per a ells?
Qui... Però per què, ai!, referir uns fets tan llunyans,
potser tots massa plens de faules?
Qui, digueu, no serva sota el pit memoriós
els horribles combats dels gals realitzats fa poc?
Qui escapà segur del furor de Napoleó?
A qui aquell bàrbar no infongué por?
A qui no assotà l'esquena amb cruel fuet?
És que el posseïdor de diners no aclucà els ulls pobre?
Quin pobre no fou víctima de la guerra?
Qui pogué fugir de les seves mans?
Tothom, ai!, perdé els seus béns, els diners i les cases.
La flama hostil destruí les inofensives llars.
Mireu, apa! Trepitgem una terra negra de sang,
els cossos dels nostres germans s'exhibeixen en les terres sembrades.
Als pous, als canals, als boscos, als abundosos sembrats
jau miserablement sebollida una multitud d'esposos.
Els sostres (oh, infeliç, què diré?) han estat privats dels pares;

les fortificacions no rarament han esdevingut boscam.
En l'espai d'un sol lustre, oh Déu, aquell Colós
quantes arres obtingué de tota l'Hespèrida!
Però ara també a mi aquests fets fins i tot em semblen llunyans,
perquè ens horroritzi la imatge ferotge de Mart.
Porteu de nou a la memòria aquest temps o el recentment passat,
infestat de conflictes, us ho demano cent vegades, mil vegades.
Potser torneu a tenir el sentiment de les armes?
Altre cop us rapta la cega cobejança de guerra?
Aquest núvol recentment recordat de tan grans mals
hom veu que va immediatament cap a l'interior del vostre cap.
Guaiteu, si us plau, el comerç ja gairebé caigut
i totes les arts que es condolen de danys.
Mireu el semblant trist d'aquests, sense color
i les dues fonts, els ulls, fixats a terra.
Afloren escassos desigs de donar solaç,
cosa que amb raó temen les horribles guerres civils.
Si deixen d'existir les arts i també el comerç,
concebeu en el vostre interior viure potser molts dies?
Hispans, hispans! Clamaré amb veu amenaçadora:
"Ja ha arribat l'hora de posar seny; canvieu una mica de geni.
Quin és el vostre desig: viure o morir?"
Doneu resposta immediatament a les meves paraules.
Si cobegeu la vida, el pensament de guerra
ha d'ésser expulsat ara mateix lluny de la ment de tots».
Així doncs, torna ja amb les témpores cenyides de corones
i vine ja, Pau venerable amb excés.
I vinguin de nou els tranquils temps de Saturn,
i que el so de la guerra no fereixi després les orelles.
Neixin a partir d'ara segles pròspers en fecunda successió.
Regni sempre a la pàtria l'amable quietud.
Vingui a les nostres cases l'eloqüent Minerva
portant els abundants regals de l'estimada Pau.
Consenteix, sant Déu, el que de cor demanen els ibers,
perquè puguin plaure al rei i a tu.